

9. Тураев Б. Финикия // Иллюстрированная энциклопедическая библиотека. Древний Восток: История. Философия. Религия. Искусство. – М.: “Деконт +”, 1996. – С.245–273.

10. Циркин Ю. Б. Финикийская культура в Испании. – М.: Наука, 1976. – 246 с., ил.

11. Чайковский Ю. В. Фалесова наука в историческом контексте // Вопросы философии. – 1997. – №8. – С.151–165.

12. Черниговский В. Б. (переводчик). Ямвлих Халкидский. Жизнь Пифагора. Пер. с древнегреч. – М.: Алетея, 1997. – 184 с.

13. Шифман И. Ш. Финикийский язык. – М., 1963. – 68 с.

14. Яйленко В. П. Архаическая Греция и Ближний Восток. – М.: Наука, 1990. – 271 с., ил.

References

1. Vejnberg I. P. Predellinizm na Vostoke // Istorija drevnego mira. Rastsvet drevnikh obshchestv. – М., 1982.

2. Genkel' G. (perevodchik). Flaviy Iosif. Iudeyskiye drevnosti. V 2-kh tomakh. – М.: KRON-PRESS, 1996. – Т.1. – 862 с.

3. Lebedev A. V. (perevodchik). Fragmenty rannikh grecheskikh filosofov. – Ch.1: Ot epicheskikh teokosmogoniy do vozniknoveniya atomistiki / Pod red. I. D. Rozhanskogo. – М.: Nauka, 1989.

4. Makovel'skiy A. O. Drevnegrecheskiye atomisty. – Baku: Izd. AN Azerbaydzh. SSR, 1946. – 401 s.

5. Rassokha I. N. Sankhunyato – genial'nyy finikiyskiy myslitel' // Visnik KHNU im. V. N. Karazina №1142. Seriya “Teoriya kul'turi i filosofiya nauki”. Vypusk. – Kharkiv, 2014. – S.74–80.

6. Rassokha I. N. Finikiyskaya filosofiya i Bibliya. Otkrytiye finikiytsami Ameriki. – Khar'kov: KHNAMG, 2009. – 410 s.

7. Rozhanskiy I. D. (perevodchik). Diogen Laertskiy. O zhizni, ucheniyakh i izrecheniyakh znamenitikh filosofov. 2-ye izd. – М.: Mysl', 1986. – 571 s.

8. Turayev B. A. Ostatki Finikiyskoy literatury. – Spb.: Tip. V. Kirshbauma, 1903. – 141 s.

9. Turayev B. Finikiya // Illyustrirovannaya entsiklopedicheskaya biblioteka. Drevniy Vostok: Istoriya. Filosofiya. Religiya. Iskusstvo. – М.: “Dekont +”, 1996. – С.245–273.

10. Tsirkin Yu. B. Finikiyskaya kul'tura v Ispanii. – М.: Nauka, 1976. – 246 с., ил.

11. Chaykovskiy Yu. V. Falesova nauka v istoricheskom kontekste // Voprosy filosofii. – 1997. – №8. – С.151–165.

12. Chernigovskiy V. B. (perevodchik). Yamvlikh Khalkidskiy. Zhizn' Pifagora. Per. s drevnegrech. – М.: Alateya, 1997. – 184 с.

13. Shifman I. Sh. Finikiyskiy yazyk. – М., 1963. – 68 с.

14. Yaylenko V. P. Arkhaicheskaya Gretsiya i Blizhniy Vostok. – М.: Nauka, 1990. – 271 с., ил.

Rassokha I. M., PhD, associate professor of O. M. Beketov National University of the Urban economy in Kharkiv (Ukraine, Kharkiv), ihor.rassokha@gmail.com

Phoenician philosophy as a social institution

Philosophy as a special kind of institutionalized human activity requires a specific social institutions that cultivate it, especially the presence of the higher education system to ensure the continuity of philosophical doctrines. The Phoenicians had special social institutions, where they were grown, that is, the higher education system, which served as the social environment for the development of philosophy. In particular, in Palestine there were communities of disciples and followers of the famous prophets. Similarly, in the Pythagorean school had a tradition to attribute all the achievements of the school to its founder. It is obvious that there were (in particular, in Phoenicia) as well the community of students of the “unbiblical” prophets, which are closer to the nature of the community of the Pythagoreans, their organizational experience and tradition were in fact, guided by Pythagoras himself. If the community “descendants of physiologist Mochus” existed at least since the Phoenicians VII–VI centuries BC. e. (When they learned Pythagoras), this tradition of philosophical schools are not cut short, and much later, in the Hellenistic period.

Keywords: Phoenician philosophy, Pythagoreans, Mochus, Pythagoras, “unbiblical” prophets, Stoics.

Rassokha I. M., кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри історії та культурології, Харківський національний університет міського господарства ім. А. М. Бекетова (Україна, Харків), ihor.rassokha@gmail.com

Фінікійська філософія як соціальний інститут

Для філософії як особливого інституціоналізованого виду людської діяльності необхідна наявність особливих соціальних інституцій, які її культивують, особливо наявність системи вищої освіти, що забезпечує стабільність філософських вчень. У фінікійців були особливі соціальні інститути, де їх культивували, тобто система вищої освіти, що служила соціальним середовищем для розвитку філософії. Зокрема, в Палестині існували спільноти з учнів і послідовників відомих пророків. Аналогічно в піфагорійській школі існувала традиція приписувати всі досягнення школи її основоположнику. При

цьому очевидно, що існували (зокрема, у Фінікії) і спільноти учнів пророків “небіблійних”, куди більш близькі за характером до товариства піфагорійців, на організаційний досвід і традиції яких орієнтувався сам Піфагор. Якщо спільноти “нащадків фісіолога Моча” існували у фінікійців як мінімум з VII–VI ст. до н.е. (коли у них навчався Піфагор), то ця традиція філософських шкіл існувала і набагато пізніше, в епоху еллінізму.

Ключові слова: фінікійська філософія, піфагорійці, Мох, Піфагор, “небіблійні” пророки, стоїци.

* * *

УДК 172.3

Савранська Н. О.

кандидат філософських наук, доцент
кафедри етики та естетики, Національний педагогічний
університет ім. М. П. Драгоманова
(Україна, Київ), n.savranska@gmail.com

ФЕНОМЕН ТОЛЕРАНТНОСТІ: ПОЛІВАРІАНТНІСТЬ СМИСЛІВ

Розглянуто поліваріативний сенс толерантності. Проаналізовано типологію толерантності запропоновану М. Уолцером та специфіку її функціонування у сучасному світі. М. Уолцер пропонує розрізняти п'ять типів толерантності: толерантність як покірність, байдужість, стоїцизм, зацікавлення й ентузіазм. Кожен з цих п'яти підходів існує сьогодні паралельно та кожен з них має свої недоліки та переваги. Толерантність як “покірливе прийняття відмінностей заради дотримання миру” історично стосувалася віротерпимості і забезпечує мінімальний рівень толерантності необхідний для співіснування людей. Найсучасніший тип толерантності – “толерантність як ентузіазм” є “продуктом епохи постмодерну” і пов'язаний з визнанням цінності мультикультуралізму та плюралізму думок та вимагає не лише ствердження права інших бути такими, якими вони є, але також і припущення можливої зміни власної ідентичності.

Ключові слова: поліваріантність сенсу толерантності, М. Уолцер, віротерпимість, толерантність як покірність, байдужість, стоїцизм, зацікавлення й ентузіазм.

Ідея толерантності має тривалу історію розвитку: з XVI сторіччя поступово людство приходить до усвідомлення того, що її підтримка є обов'язковою умовою мирного співіснування, вона набуває популярності та її починають активно досліджувати мислителі та філософи західної традиції. Протягом історії розвитку ідеї толерантності її сенс зазнав певних змін, що значною мірою і зумовило сучасну поліваріативність її смислів. Трагічні події XX та початку XXI сторіччя, з одного боку, засвідчили неабияку актуальність толерантності та забезпечили їй вагоме місце у морально-імперативному просторі, а з іншого, зумовили необхідність дослідження специфіки її функціонування, чіткого розмежування її відмінних значень та докладного аналізу нюансів цих значень. Логіка існування сучасного глобалізованого еkleктичного світу, світу “інтенсивного мультикультуралізму” [9, с. 102], у якому толерантність починається “на власній кухні”, де зустріч представників різних етнічних, національних, релігійних, ідеологічних і т.п. груп вже не є рідкістю, надає ідеї толерантності нового змісту та безперечно практичного значення. Водночас принцип толерантності регулярно, а іноді обґрунтовано піддається критиці.

Різним аспектам проблем толерантності приділяли увагу чимало філософів та мислителів (М. Лютер, Б. Спіноза, Дж. Локк, Ф. М. Вольтер, Д. Дідро, Г. Э. Лессінг, М. Монтень, Ж.–Ж. Руссо, Дж. С. Міль та інші). Дослідження проблем толерантності продовжилося і у XX та XXI століттях, як зарубіжними філософами: Дж. Ролз, Р. Дворкін, Ю. Хабермас, О. Хьоффе, М. Уолцер, С. Жижек, А. А. Гусейнов,

В. А. Лекторський та ін., так і вітчизняними. Українськими науковцями проводяться дослідження різних аспектів проблем толерантності в межах етики (В. А. Малахов, С. Б. Кримський), філософії (О. С. Поліщук, В. П. Андрущенко), релігієзнавства (О. М. Сіман), права (О. М. Тарасишина), політології (І. Ю. Кушніренко, В. В. Логвинчук), педагогіки та філософії освіти (М. В. Андреев, О. В. Волощина, Є. А. Зеленов, М. М. Карандаш, О. С. Матієнко, М. М. Окса), психології (О. С. Штепа, О. В. Кихтюк, О. Я. Шанк), соціології (О. В. Хижняк) та інших наук.

Поняття толерантність за понад чотириохсотрічний період його обмірковування набуло різних смислових відтінків. Метою даної статті і є аналіз поліваріативності смислів толерантності та нюансів її відмінних значень.

Історично-сміслова еволюція ідеї толерантності наклала свій відбиток на її розуміння і призвела до поліваріантності її значень. У роботі “Про толерантність” (1997) М. Уолцер робить спробу розмежувати різні смисли толерантності і цілком слушно пропонує розрізнати толерантність як покірність, байдужість, стоїцизм, зацікавлення й ентузіазм [9, с. 23–24].

“Покірливе прийняття відмінностей заради дотримання миру” [9, с. 23] – це той початковий і так би мовити “базовий” тип толерантності, який виникає у XVI–XVII сторіччі для запобігання вбивствам через відмінність віросповідання.

Історично, толерантність, в першу чергу, як раз і стосувалася віротерпимості та була пов’язана з конфесійним розколом та наступними жадливими релігійними війнами, які охопили Європу у XVI–XVII ст. і призвели до мільйонних людських жертв. Міжконфесійна толерантність стає єдиною можливістю припинення кровопролиття і, відповідно, вона набуває правового значення. 1555 р., як наслідок лютерансько-католицьких війн, рейхстагом Священної Римської імперії була прийнята Аугсбурська угода, яка офіційно визнавала лютеранство (визнавалося право князя самому обирати католицтво або лютеранство, а піддані, які не хотіли приймати релігію свого правителя отримували право емігрувати). При цьому права інших конфесій не визнавалися. Наступним кроком у ставленні до толерантності став Нантський едикт, прийнятий Генріхом IV 13 квітня 1598 р., який стосувався віротерпимості між гугенотами та католиками. Едикт був результатом Релігійних війн у Франції, які тривали понад 30 років, і про жорстокість яких красномовно свідчить Варфоломійська ніч (1572 р.) – масова різанина гугенотів, під час якої загинуло близько 30 тисяч осіб, і яка була настільки вражаючою, що і через чотири століття все ще залишається загальною назвою. Нантський едикт мав багато противників, але все ж таки став компромісною угодою, яка поклала кінець таким виснажливим для обох сторін війнам. Едикт встановлював рівноправність, хоча і часткову, між католиками та протестантами, дозволяв гугенотам не дотримуватися католицьких традицій, чітко визначав загальні права гугенотів та міста, у яких допустимі публічні протестантські відправи. Перша ж стаття едикту забороняла навіть згадувати те, що відбулося “з одного

та з іншого боку” [8, с. 173], всі спогади мали бути забутими “начебто нічого не відбувалося” [8, с. 174]. Фактично, едикт відділив релігію від держави, перевів віру у сферу приватного та законодавчо запровадив конфесійну толерантність у Франції. У 1618–1648 роках в наслідок конфлікту між католиками та протестантами Європу охопила 30 річна війна, яка так чи інакше торкнулася усіх європейських країн. 1648 року була прийнята Вестфальська мирна угода, яка урівнювала в правах католиків, лютеран та кальвіністів.

У цей час філософи пов’язували толерантність з віротерпимістю. Дж. Локк у роботі “Досвід віротерпимості” (1667 р.) обґрунтовував право на свободу совісті та необхідність терпимості до віросповідання. Він розглядав терпимість як соціально-регулятивну норму, яка стосується трьох різновидів міркувань та вчинків: 1) спекулятивних думок та віри в Бога; 2) тих, які не мають відношення до релігії і по своїй природі не погані і не хороші, але стосуються суспільства та відносин між людьми; 3) тих, які по своїй природі хороші чи погані і при цьому стосуються суспільства (чесноти та вади, які впливають на здатність людей мирно та комфортно співіснувати в суспільстві). Філософ наполягав на тому, що перші мають “абсолютне та всеохоплююче право на терпимість” [6, с. 67], другі – лише в тій мірі, в якій вони “не ведуть до безладу у державі і не приносять суспільству більше шкоди, ніж користі” [6, с. 70], а треті – “лише малою мірою є предметом суперечок про свободу совісті” [6, с. 74]. В той же час, Дж. Локк відповідаючи на ці запитання і обмірковуючи межі загальнодержавної терпимості, пов’язував їх із загрозою тих чи інших міркувань для блага держави, суспільства та мирного співіснування між людьми. Він стверджував, що навіть релігійна віра (яка, начебто, належить до сфери абсолютного права на терпимість), догмати якої абсолютно руйнівні для суспільства, знаходиться за межею терпимості [6, с. 77].

Трагедії XVI–XVII сторіччя призводять до фактичного розділу між релігією та державою, поступового визнання віри приватною справою людини, “справою її совісті” та власне “покірливого прийняття відмінностей заради дотримання миру”. У той же час, як зазначає М. Уолцер, від держави як потенційно не толерантні мають бути відокремлені не лише релігія, а й етнічність і, навіть, сама політика, в тому сенсі, що після перемоги на виборах політична партія отримує владу над усією країною і не може забороняти публікації інших партій, робити свою історію обов’язковою для всіх тощо, як це відбувається у тоталітарних країнах [9, с. 96]. Мирне співіснування, безумовно, є однією з основних цінностей людства. Навіть ті, хто відверто порушує засади мирного співіснування у суспільстві, вдаючись до крайніх форм нетерпимості і навіть насильства, “виправдовують себе здебільшого шляхом не захисту, а заперечення того, що вони роблять” [9, с. 15]. Проте, досвід XX сторіччя показав, що “толерантність заради миру”, принаймні на міждержавному рівні, далеко не завжди призводить до миру: наслідком чисельних проявів політики “угамування агресора” врешті-решт стали порушення прав людини, знущання, катування, фізичне знищення і зрештою війна.

“Пасивна байдужість до не схожості” [9, с. 24] виходить з переконання: “у цьому світі все буває”. Толерантність часто піддається критиці саме за те, що іноді вона породжується байдужим ставленням до інших. Страчений у 1938 р. Бруно Ясенський у своєму романі “Змова байдужих” каже: “Бійся байдужих – вони не вбивають і не зраджують, але тільки з їхньої мовчазної згоди існує на землі зрада і вбивство”. В. А. Малахов особливо критикує міжнародну “толерантність через байдужість”, яка на його думку пов’язана з “елементарною егоїстичною прагматикою, своєкорисливою політикою забезпечення власних інтересів” [7, с. 131]. Намагаючись виокремити різні типи толерантності ми стикаємося з проблемою, що вони на практиці переплетені між собою, і їх складно чітко розділити, виділити так би мовити, “чисті” види. Так, наприклад, В. А. Лекторський вважає, що “локківська” віротерпимість, як раз і є “толерантністю через байдужість”, оскільки віра та погляди, які є нейтральними з точки зору добра і зла і не впливають на комфортність співіснування у суспільстві, розглядаються просто як байдужі “перед обличчям основних проблем, з якими має справу суспільство” [5]. Натомість О. Хьоффе фактично об’єднує “пасивну байдужість до не схожості” з “усвідомленням прав “іншого”. На його думку, “пасивна толерантність” заснована на тому, що потреби, інтереси, таланти людей відрізняються і помилки роблять всі, але полягає вона у “визнанні та наданні іншим права на своєрідність” [11, с. 141]. Саме “пасивну толерантність” О. Хьоффе вважає її базовою сходинкою.

“Принципове усвідомлення того факту, що “інші” також мають права”, на думку М. Уолцера є наступним типом толерантності, який відрізняється від простої байдужості [9, с. 24]. На такій гострій необхідності визнання прав Іншого ще у XVIII сторіччі наполягав Вольтер. Він вживав поняття “толерантність”: стосовно тих, хто взагалі думає по іншому. У “Трактаті про віротерпимість” (1763 р.) Вольтер від імені Природи зазначає: “якщо б ви всі були однієї думки, чого, звичайно, ніколи не буде, і якщо б на світі була лише одна людина іншої думки, ви мали би пробачити їй, тому що це я заставляю її думати так, як вона думає” [1, с. 209]. Слова Вольтера перефразовані у 1906 р. письменницею Евелін Холл під псевдонімом S. G. Tallentyre перетворилися на класичну формулу толерантності: “Я не згоден з тим, що ви говорите, але віддам своє життя за ваше право це сказати” [12, с. 199]. Ідея толерантності вимагає визнання прав “інших” не лише у випадку, коли в них “інша” точка зору, але і тоді, коли вони цілком “інші”, не залежно від раси, етносу, культури тощо. 1963 року Мартін Лютер Кінг у широковідомій промові “У мене є мрія” зазначав, що мріє про те, що колись “нащадки колишніх рабів зможуть розділити трапезу братерства з нащадками колишніх рабовласників”, а його діти житимуть у країні, “де про людей судять не за кольором шкіри, а за моральними якостями”. 1968 р. вчителька Джен Елліотт придумала гру, яка мала пояснити дітям хибність судження про людей за їхніми фізичними ознаками. Вона поділила дітей у класі за кольором очей. Блакитнооких проголосила переважаючою групою, а карооких – меншістю. Елліотт доводила дітям, що

блакитнооки кращі, інтелектуальніші та, відповідно, вони отримали переваги, натомість карооки отримали різноманітні утиски. Поступово діти з блакитними очима почали зверхньо та неприязно ставитися до тих в кого були карі очі. Через тиждень блакитнооки та карооки помінялися ролями. Коли карооки, які мали досвід зверхнього ставлення по відношенню до себе, отримали привілейоване становище їх нападки на блакитнооких були значно меншими ніж блакитнооких по відношенню до них.

“Принципове усвідомлення того факту, що “інші” також мають права” дозволяє опонентам залишити власні навіть принципово відмінні від інших погляди, але при цьому підкреслюється право кожного на “інакшість”. А. А. Гусейнов, зазначає, що толерантність є “терпиме ставлення індивіда до відмінностей, які ним самим оцінюються негативно” [2, с. 66]. Він наголошує, що предметом толерантності є не просто різниця у поглядах, а глибинні відмінності між людьми, які стосуються світоглядних принципів, вірувань, переконань. Ю. Хабермас погоджується з тим, що толерантність ми можемо виявляти лише до того, що відкидаємо і з чим не погоджуємося, але наполягає на тому, що це відкидання не має тягти за собою “ніякої практично “непереборної” антипатії” [10, с. 47]. Складність застосування толерантності захищена в її дихотомічній природі: з одного боку, вона пов’язана з принциповою незгодою з думкою Іншого, але в той же час вона неодмінно вимагає припущення того, що він теж може бути по-своєму правий. Якщо ми просто “мовчимо” і “терпимо”, коли хтось вважає по-іншому, це може бути виявом байдужості, або зверхньою поблажливостю до слабкості людей, на зразок “ти говори, а я все одно правий”, що “послугується з певною мірою презирства до них” (В. А. Лекторський) [5]. Натомість, “визнання права Іншого” навіть там, де він начебто не правий, ґрунтується на здатності усвідомлювати свої переконання лише як ймовірні, як гіпотезу та визнавати свої власні помилки у минулому. С. Кримський у інтерв’ю газеті “День” наполягав на праві кожного бути Іншим, навіть у своїх недоліках: “...коли, прокидаючись уночі з думкою про те, яка ти погана людина, ти шукаєш виправдання для себе і не знаходячи його, знаходиш для інших!” [4]. Саме усвідомлення своєї недосконалості та обмеженості як людської істоти розширює межі толерантності до Інших.

У наступних двох типах толерантності мова вже йде не лише про терпимість, а й про толерантність як зацікавленість та ентузіазм. У сучасному світі толерантність все частіше осмислюється у зв’язку із особливим значенням мультикультуралізму та плюралізму думок, які усвідомлюються самостійними цінностями. У прийнятій 16 листопада 1995 р. “Декларації принципів толерантності” (ЮНЕСКО): “толерантність означає повагу, прийняття та правильне розуміння багатой різноманітності культур нашого світу, наших форм самовираження та способів вияву людської індивідуальності” [3]. Толерантність як повага до мультикультуралізму та плюралізму проголошується у Декларації “необхідною умовою миру та соціально-економічного розвитку всіх народів” [3].

Саме на підкресленні цінності Іншого заснована “толерантність як зацікавленість”. У цьому сенсі, толерантність – це “відкритість щодо інших: зацікавленість, можливо, навіть повага, прагнення слухати і навчатися нового” [9, с. 24]. Через відмінність у поглядах різних людей на світ людство має змогу отримати найбільш повну його картину. Дотримання принципу толерантності змушує нас слухати думки інших людей. Толерантність, конструктивна налаштованість передбачає готовність відмовитися від своїх поглядів, якщо для цього будуть представлені достатні раціональні аргументи. Вона вимагає здатності під час “вислуховування” поставити свою точку зору за скобки, тимчасово відмовитися від неї, для того щоб “з чистого листа” сприйняти Іншого, відмовитися від наперед розуміння. Мова лише про припущення можливості власної помилки, про розширення меж свого світогляду, наближення його до межі думок Іншого. Через толерантне ставлення до інших відстоюється цінність свободи та рівноправності людей. Кожен має рівне право на настільки широкі межі свободи, які б не заважали такій самій свободі інших. О. Хьоффе зазначає, що активна толерантність, “заснована на свободі та гідності кожної людини, ця толерантність об’єднує здатність на власну інакшість з визнанням інших у якості рівноправних” [11, с. 141].

Останній і найбільш сучасний тип толерантності, який розглядає М. Уолцер – це “толерантність як ентузіазм”. Така толерантність пропонує на вибір всю різноманітність альтернатив, серед яких людина має обрати свою ідентичність. Такий тип толерантності, за М. Уолцером, є “проектом епохи постмодерну” [9, с. 102]. Він проголошує, що “віднині толерантність розпочинається вдома, де ми часто маємо встановлювати етнічне, релігійне і культурне мирне співіснування з подружжями, дітьми й домочадцями – і зі своїми власними, написаними через дефіс чи роздвоєними Я” [9, с. 103]. Сьогодні підтримка ідеї толерантності починається фактично “на нашій власній кухні”. Втім, М. Уолцер припускає, що ми знаходимося лише на початку “проекту епохи постмодерну”, коли в індивідів все ще залишається “ностальгія до груп, з якими вони, їхні батьки й батьки їхніх батьків (із обох боків) мають історичні зв’язки” [9, с. 103]. Відтак, така всеохоплююча, тотальна толерантність стає складним випробуванням для перших поколінь “епохи постмодерну”. М. Уолцер пропонує уявити покоління “наприкінці постмодерного шляху, цілковито відрізані від будь-яких коренів, чоловіків і жінок, що моделюють самих себе з розрізнених залишків старих культур і релігій (і всього іншого, наявного на той момент)” [9, с. 103].

У ліберальній ідеї мультикультуралізму толерантності надається особливе значення, як необхідній умові процвітання людства, оскільки так кожен отримує право на альтернативний вибір та автономію [9, с. 23–24]. Вона пов’язана з розширенням у сучасному світі меж особистої свободи, можливість вибору та поширенням глобалізації з її гіперміграційними процесами. Про специфіку толерантності пов’язану з мультикультуралізмом і плюралізмом та її непересічне значення у тій чи іншій формі говорять й інші дослідники: “плюралізм як поліфонія” та

“критичний діалог” (В. А. Лекторський [8]), “державно–громадянська толерантність”, або “диспозитивна компетентність” (О. Хьоффе [11, с. 143]), “плюралізм образів життя” (Ю. Хабермас [10, с. 52]), “поліфонія” вселюдського Мультиверсуму” (В. А. Малахов [7, с. 168]) тощо.

Толерантність у сучасному світі отримала незаперечне значення. Проте, сьогодні вона має поліваріативне смислове навантаження, що в свою чергу створює додаткові складнощі у дослідженні феномену толерантності. Це вимагає створення класифікації сенсів толерантності. М. Уолцер пропонує розглядати п’ять типів толерантності: толерантність як покірність, байдужість, стоїцизм, зацікавлення й ентузіазм. Кожен з цих п’яти підходів до толерантності існує сьогодні паралельно та кожен з них має свої недоліки та переваги.

Толерантність як “покірливе прийняття відмінностей заради дотримання миру” історично стосувався віротерпимості і забезпечує мінімальний необхідний для співіснування людей рівень толерантності. “Пасивна байдужість до не схожості” визнає, що у світі все буває, тому кожен може бути ким хоче і робити, що хоче, навіть помилятися. “Принципове усвідомлення того факту, що “інші” також мають права” вимагає визнавати за “іншими” права співмірні із власними незважаючи на те, що вони відрізняються від нас, в тому числі їх право на висловлювання навіть тоді, коли ми ці висловлювання не підтримуємо. Толерантність “як зацікавленість” пов’язана із прагненням слухати та навчатися нового. Цей тип толерантності вимагає здатності під час “вислуховування” відмовитися від наперед розуміння, так би мовити винести свою точку зору “за скобки”, припустити можливість власної помилки. Історично найбільш сучасний тип толерантності – “толерантність як ентузіазм” є “продуктом епохи постмодерну” і пов’язаний не лише з визнанням права інших бути такими якими вони є, але також і з припущенням можливої зміни власної ідентичності, власного вибору свого Я.

Список використаних джерел

1. Вольтер. Трактат о веротерпимости / Вольтер // *Философские трактаты и диалоги.* – Москва: Изд-во Эксмо, 2005. – 432 с.
2. Гусейнов А. А. Толерантность и диалог культур / А. А. Гусейнов // *Диалог культур и партнерство цивилизаций: IX Международные Лихачевские научные чтения, 14–15 мая 2009 г.* – Санкт–Петербург: Изд-во СПбГУП, 2009. – С. 65–68.
3. Декларації принципів толерантності ЮНЕСКО від 16.11.1995 [Електронний ресурс] // ЮНЕСКО. – 1995. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_503/print 1328706561322104
4. Кримський С. З усіх прав людини найважливішим є право бути іншим [Електронний ресурс] / Сергій Кримський // *День.* – 2006. – №5. – 20 січня. – Режим доступу: <http://www.day.kiev.ua/155830/>
5. Лекторский В. А. О толерантности, плюрализме и критицизме [Електронний ресурс] / В. А. Лекторский // *Вопросы философии.* – 1997. – №11. – С. 46–54. – Режим доступу: http://www.baikal-tolerance.ru/index.php?option=com_content&view=article&id=83:2010-04-13-04-20-07&catid=33:2010-04-13-04-13-14&Itemid=19
6. Локк Дж. Опыт веротерпимости / Локк, Джон // *Сочинения в трех томах: Т.3. / Пер. с англ. и латин.; ред. и сост., авт. примеч. А. Л. Субботин.* – М.: Мысль, 1988. – 668 с. – (Филос. Наследие. Т.103).
7. Малахов В. А. Етос толерантності на зламі століть / Віктор Малахов // *Етос і мораль у сучасному світі / Т. Г. Аболіна,*

A. M. Єромленко; Ін-т філос. ім. Г. С. Сковороди НАН України. – К.: ПАРАПАН, 2004. – 200 с.

8. Нантський едикт [Електронний ресурс] // Хрестоматія по історії середніх віків: посібник для преподавателів серед. школи / Под ред. Н. П. Граціанського і С. Д. Сказкіна; вступ. стаття М. А. Зинов'єва. – Москва: Учпедгиз, 1950. – Т.3. – 347 с. – Режим доступу: http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/France/XVI/1580-1600/Genrich_IV/nant_edikt_13_04_1598.htm

9. Уолцер М. Про толерантність / Майкл Уолцер; Пер. з англ. М. Лупішко. – Харків: Видавнична група “РА–Каравела”, 2003. – 148 с.

10. Хабермас Ю. Когда мы должны быть толерантными? О конкуренции видений мира, ценностей и теорий / Ю. Хабермас // Социологические исследования. – 2006. – №1. – С.45–53.

11. Хёффе О. Справедливость: Философское введение / Отфрид Хёффе; пер. с нем. О. В. Кильдошова под ред. Т. А. Дмитриева. – Москва: Праксис, 2007. – 192 с.

12. Tallentyre S. G. The Friends of Voltaire [Електронний ресурс] / S. G. Tallentyre, pseudo. – London: John Murray, 1906. – 303 p. – Режим доступу: <https://archive.org/details/friendsofvoltair00tall>

References

1. Vol'ter. Traktat o veroterpimosti / Vol'ter // Filosofskie traktaty i dialogi. – Moskva: Izd-vo Jeksmo, 2005. – 432 s.

2. Gusejnov A. A. Tolerantnost' i dialog kul'tur / A. A. Gusejnov // Dialog kul'tur i partnerstvo civilizacij: IX Mezhdunarodnye Lihachevskie nauchnye chtenija, 14–15 maja 2009 g. – Sankt-Peterburg: Izd-vo SPbGUP, 2009. – S.65–68.

3. Deklaracij' princypiv tolerantnosti JuNESKO vid 16.11.1995 [Elektronnyj resurs] // JuNESKO. – 1995. – Rezhym dostupu: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_503/print1328706561322104

4. Kryms'kyj S. Z usih prav ljudyny najvazhlyvishym je pravo buty inshym [Elektronnyj resurs] / Sergij Kryms'kyj // Den'. – 2006. – №5. – 20 sichnja. – Rezhym dostupu: <http://www.day.kiev.ua/155830/>

5. Lektorskiy V. A. O tolerantnosti, pljuralizme i kriticizme [Elektronnyj resurs] / V. A. Lektorskiy // Voprosy filosofii. – 1997. – №11. – S.46–54. – Rezhym dostupu: http://www.baikal-tolerance.ru/index.php?option=com_content&view=article&id=83:2010-04-13-04-20-07&catid=33:2010-04-13-04-13-14&Itemid=19

6. Lokk Dzh. Opyt veroterpimosti / Lokk, Dzhon // Sochinenija v treh tomah: T.3. / Per. s angl. i latin.; red. i sost. avt. vmedich. A. L. Subbotin. – M.: Mysl', 1988. – 668 s. – (Filos. nasledie. T.103).

7. Malahov V. A. Etos tolerantnosti na zlami stolit' / Viktor Malahov // Etos i moral' u suchasnomu sviti / T. G. Abolina, A. M. Jeromlenko; In-t filos. im. G. S. Skovorody NAN Ukrainy. – K.: PARAPAN, 2004. – 200 s.

8. Nantskiy jedikt [Elektronnyj resurs] // Hrestomatija po istorii srednih vekov: posobie dlja prepodavatelej sred. shkoly / Pod red. N. P. Gracianskogo i S. D. Skazkina; vstup. stat'ja M. A. Zinov'eva. – Moskva: Uchpedgiz, 1950. – T.3. – 347 s. – Rezhym dostupu: http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/France/XVI/1580-1600/Genrich_IV/nant_edikt_13_04_1598.htm

9. Uolcer M. Pro tolerantnist' / Majkl Uolcer; Per. z angl. M. Lupishko. – Harkiv: Vydavnycha grupa “RA–Karavela”, 2003. – 148 s.

10. Habermas Ju. Kogda my dolzhny byt' tolerantnymi? O konkurencii videnij mira, cennostej i teorij / Ju. Habermas // Sociologicheskie issledovanija. – 2006. – №1. – S.45–53.

11. Hjoffe O. Spravedlivost': Filosofskoe vvedenie / Otfrid Hjoffe; per. s nem. O. V. Kil'djushova pod red. T. A. Dmitrieva. – Moskva: Praksis, 2007. – 192 s.

12. Tallentyre S. G. The Friends of Voltaire [Elektronnyj resurs] / S. G. Tallentyre, pseudo. – London: John Murray, 1906. – 303 p. – Rezhym dostupu: <https://archive.org/details/friendsofvoltair00tall>

Savranska N. O., Philosophy Doctor, assistant professor of Ethics and Aesthetic Department, National Pedagogical Dragomanov University (Ukraine, Kyiv), n.savranska@gmail.com

The phenomenon of tolerance: multivariate meanings

The article deals with the multivariate sense of tolerance. It seeks to analyze the typology of tolerance proposed by M. Walzer and the specificity of its functioning in the modern world. M. Walzer distinguishes five forms of tolerance: resignation, indifference, stoical acceptance, curiosity and enthusiasm. Each of these five approaches to tolerance exists today and each of them has its advantages and disadvantages. Tolerance as “a resigned acceptance of difference for the sake of peace” historically dealt with the tolerance to faith and provides a minimum level of tolerance required for coexistence of people. The most modern type of tolerance – “enthusiastic endorsement of difference” is “a product of the post-modern era”. It is

associated with the recognition of the value of multiculturalism and pluralism and requires not only supporting the right of others to be as they are, but also assumption of the possible change of its own identity.

Keywords: *multivariate sense of tolerance, M. Walzer, tolerance to faith, tolerance as a resigned acceptance of difference, indifference, stoicism, interest and enthusiasm.*

Savranska N. A., kandidat filosofskih nauk, docent kafedry etiki i estetiki, Nacionalnyj pedagogičeskij universitet im. M. P. Dragomanova (Ukraina, Kuev), n.savranska@gmail.com

Феномен толерантности: поливариантность смыслов

Рассмотрен поливариативный смысл толерантности. Проанализирована типология толерантности, предложенная М. Уолцером и специфика ее функционирования в современном мире. М. Уолцер предлагает различать пять типов толерантности: толерантность как покорность, безразличие, стоицизм, интерес и энтузиазм. Каждый из этих пяти подходов к толерантности существует сегодня параллельно и каждый из них имеет свои недостатки и преимущества. Толерантность как “смирненное принятие различий ради соблюдения мира” исторически касалась веротерпимости и обеспечивает минимальный уровень толерантности необходимый для сосуществования людей. Современный тип толерантности – “толерантность как энтузиазм” является “продуктом эпохи постмодерна” и связан с признанием ценности мультикультурализма и плюрализма мнений и требует не только утверждения права других быть такими, какие они являются, но также и предположением возможного изменения собственной идентичности.

Ключевые слова: *поливариантность смысла толерантности, М. Уолцер, веротерпимость, толерантность как покорность, безразличие, стоицизм, интерес и энтузиазм.*

* * *

УДК 13:159.9.01

Сепетий Д. П.

кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри суспільних дисциплін, Запорізький державний медичний університет (Україна, Запоріжжя), serety@yahoo.com

ПСИХОФІЗИЧНИЙ РЕДУКЦІОНІЗМ ТА ПРОБЛЕМА ПІДСТАВ ОТОЖЕННЯ

У статті досліджується питання про підстави для отождолення природних феноменів у недискусійних випадках наукової редукції та про їх застосування до проблеми відношення свідомості та мозку. З'ясовано, що відношення різних сприйнятів до одного фізичного об'єкта здійснюється на основі спільності фізичних характеристик (насамперед, розташування у просторі), які ми отримуємо у цих сприйняттях. Отождолення речовини або матеріального об'єкта з системою елементів є виправданим, якщо теорія про склад і структуру системи узгоджується з нашим досвідом стосовно цієї системи, і якщо вона пояснює цей досвід краще порівняно з відомими альтернативними теоріями. Обґрунтовано висновок, що у випадку відношення між свідомістю та мозком ці критерії не задовольняються. Матеріалістичне пояснення свідомості через послання на різні форми суб'єктивного сприйняття одного й того ж неможливе, оскільки це було б поясненням свідомості через саму себе, а не через фізичні процеси(матерію).

Ключові слова: *свідомість, мозок, суб'єктивний, фізичний, матеріалізм, дуалізм, редукція, тотожність, сприйняття.*

Проблема відношення свідомості та тіла (і фізичної реальності загалом) не лише не втратила актуальності з розвитком науки, але й набула нової гостроти й дискусійності в останні півстоліття, в контексті аналітичної філософії свідомості. Цю проблему можна сформулювати як питання про тотожність/нетотожність станів свідомості з деякими фізичними станами (процесами) мозку.

Один з головних способів пояснення та захисту матеріалізму – твердження, що свідомість і тіло (мозок) – це одне й те ж саме, але з різних точок зору. Як найпростішу ілюстрацію можемо взяти приклад, який наводить Стівен Лоу: мандрівник, який двічі бачив одну й ту саму гору з різних боків і думає, що бачив дві різні гори... [6]. Одним з перших теорію “одного й того ж самого з різних точок зору” сформулював голландський філософ XVII століття Бенедикт Спіноза, приблизно